

PŘÍNOS THEODORA SCHULTZE K ROZVOJI EKONOMICKÉ TEORIE*

Marek Loužek ^a

Abstract

Theodore Schultz's Contributions to Economic Theory

The paper presents the Chicago School economist Theodore Schultz's contributions to economic theory. Schultz is the only agricultural economist to have been awarded the Nobel Prize in Economics. The first part briefly describes the life of Theodore Schultz. The second part deals with his works in the economics of agriculture. The third part discusses his book *The Economic Value of Education* (Schultz, 1963). The fourth part analyses his work *Investing in People* (Schultz, 1981). The fifth part explores the book *The Economics of Being Poor* (Schultz, 1993). The sixth part outlines the book *Origin of Increasing Returns* (Schultz, 1993). The seventh part discusses his Nobel Prize lecture.

Keywords: Human capital, agriculture, poverty

JEL Classifications: A20, B31, Q18

Úvod

Theodore Schultz byl významným chicagským ekonomem, který výrazně obohatil ekonomii zemědělství, ekonomii hospodářského rozvoje a teorii lidského kapitálu. Zatímco ještě v mládí zastával intervencionistické postoje, postupně se stavěl stále více kriticky ke státní zemědělské politice. V pozdějších pracích věnovaných ekonomii chudoby odsoudil západní zahraniční pomoc rozvojovým zemím. Schultzovo dílo je aktuální i dnes.

První část příspěvku načrtává život Theodora Schultze. Druhá část diskutuje jeho práce z ekonomie zemědělství. Třetí část rozebírá jeho spis *Ekonomická hodnota vzdělání* (Schultz, 1963). Čtvrtá část analyzuje jeho práci *Investice do lidí* (Schultz, 1981). Pátá část zkoumá knihu *Ekonomie chudoby* (Schultz, 1993). Šestá část nastiňuje knihu *Původ rostoucích výnosů* (Schultz, 1993). Sedmá část diskutuje jeho nobelovskou přednášku.

* Stať vyšla s podporou Interní grantové agentury Vysoké školy ekonomické v Praze, registrační číslo projektu F5/9/2021.

a Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta, Praha, Česká republika
E-mail: marek.louzek@vse.cz

1. Život

Theodore William Schultz se narodil v Jižní Dakotě v roce 1902. Své mládí a první léta dospělosti prožil ve znamení venkovského života a chudoba mu nebyla cizí. V roce 1924 byl přijat do studijního programu zemědělské ekonomie na Státní univerzitu Jižní Dakoty, v roce 1927 pokračoval ve studiu na Wisconsinské univerzitě. Poté, co tam v roce 1930 získal titul Ph.D., se Schultz přesunul na Iowskou státní univerzitu, kde v letech 1935–1943 působil jako vedoucí katedry ekonomie a sociologie (van Overtveldt, 2008).

Mezi mladými ekonomy, které přivedl do Iowy, byli mimo jiné Kenneth Boulding, Gerhard Tintner, Albert Hart a George Stigler. Schultz do státu Iowa přivedl také skupinu vynikajících ekonomek – především Margaret Reidovou. Iowskou státní univerzitu opustil v roce 1944 a stal se členem profesorského sboru na Chicagské univerzitě, kde zůstal po zbytek svého života. V letech 1946–1961 působil jako vedoucí katedry ekonomie Chicagské univerzity. V roce 1960 byl prezidentem Americké ekonomické asociace.

Theodore Schultz se v roce 1930 oženil s Ester Florence Werthovou, která taktéž pocházela ze zemědělství a sdílela s ním zájem o otázky vzdělání a hospodářského rozvoje. Ester Werthová byla rovněž editorkou jeho knih. Ve své nobelovské přednášce to vyjádřil jasně: „*Jsem zavázán mé ženě, Ester Schultzové, za její vytrvalost, s jakou dosáhla toho, aby vše, co jsem prohlásil, bylo vyjádřeno jasně.*“ Schultz zemřel v únoru 1998 (Pasour, 2013).

Schultzovo dílo bylo v roce 1979 oceněno Nobelovou cenou za ekonomii. Mezi jeho nejznámější díla patří *Přesměrování zemědělské politiky* (Schultz, 1943), *Zemědělství v nestabilní ekonomice* (Schultz, 1945), *Transformace tradičního zemědělství* (Schultz, 1964), *Ekonomické krize ve světové zemědělství* (Schultz, 1965), *Hospodářský růst a zemědělství* (Schultz, 1968), *Ekonomická hodnota vzdělání* (Schultz, 1963), *Investice do lidí* (Schultz, 1981), *Ekonomie chudoby* (Schultz, 1993a), *Původ rostoucích výnosů* (Schultz, 1993b).

Schultze jako ekonoma charakterizovala jeho bývalá studentka Mary Jean Bowman (1980, s. 81) takto: „*Nezkonstruoval žádné formalizované modely růstu; esoterické, matematicky sofistikované modely (to, co Assar Lindbeck označil za „Samuelsonův ocas“) ho příliš nezajímají. Takovéto modely nejsou jeho styl a považuje je za příliš vzdálené realistické konfrontaci s problémy ve veřejné politice.*“

Marc Nerlove, další ze Schultzových studentů, poznamenal: „*Přestože nevynikal v technickém řešení problémů, okamžitě poznal dobrou ekonomickou teorii a dobrou ekonometrii... Jeho bystrá ekonomická intuice a často hluboké porozumění se ukázalo být nakonec spolehlivější než jakákoli technická odbornost.*“ (Nerlove, 1999, s. 728)

Přímost, otevřenost a přístupnost, jež charakterizovaly jeho ekonomický výzkum, byly přítomny také v jeho přednáškách a v práci se studenty. Řečeno slovy D. Gale Johnsona: „*Spolupráce s T. W. Schultzem byla obousměrná: nejenže jste se toho od něj naučili nesmírně mnoho, ale on sám vždy dychtěl po tom, aby se učil také od vás. Schultz byl vynikající a zdatný intelektuální katalyzátor.*“ (Bowman, 1980, s. 82)

Během svého působení na Iowské státní univerzitě a Chicagské univerzitě Schultz začal aplikovat teorii cen na ekonomii zemědělství. Později aplikoval aparát teorie cen na problémy chudých zemí. Standardní ekonomická teorie platí nejen pro země bohaté, ale i chudé. Schultzův přínos pro ekonomii zemědělství a ekonomii rozvojových zemí je podobný jako přínos H. Gregga Lewise pro ekonomii práce a Aarona Directora pro zkoumání práva a ekonomie (van Overtveldt, 2008).

Schultz navázal na otce zakladatele americké ekonomie zemědělství Williama Jaspersa Spillmana a Henryho Charlese Taylora. Spillman byl dlouholetým editorem časopisu *Farm Journal*. Taylor založil první univerzitní katedru věnovanou ekonomii zemědělství v USA během svého působení na Wisconsinské univerzitě v Madisonu, kde Theodore Schultz studoval. Za mladých let Schultz podporoval Richarda Theodora Elyho, který volal po vládních intervencích v zemědělství (později však názor na intervence změnil).

Schultzův důraz na objektivitu a intelektuální poctivost vedl v roce 1944 k jeho odchodu z Iowské státní univerzity. Schultz zahájil vydávání série letáků o zemědělské a potravinové politice ve válečné době, které financovala Rockefellerova nadace. Pátý leták, který napsal Oswald Brownlee, obsahoval tvrzení, že akr půdy může vyprodukovat více margarínu než másla (Burnett, 2011).

Následkem tohoto prohlášení se Schultz a jeho mladí ekonomové stali terčem útoku z různých stran, mimo jiné od významného listu *Des Moines Register* vydávaného ve státě Iowa; mocná iowská lobby výrobců mléčných výrobků se dokonce snažila zabránit uveřejnění Brownleeova letáku. Schultz dal na Iowské státní univerzitě výpověď a ti nejlepší z mladších ekonomů – včetně Reidové, Johnsona a Alberta Harta – také odešli. Reidová a Johnson následovali Schultze na Chicagskou univerzitu.

Na Chicagské univerzitě se Schultz přesunul od ekonomie zemědělství k tehdy nové oblasti zkoumání ekonomické teorie – teorii lidského kapitálu. Zjistil, že k většině nárůstů zemědělské produkce ve 40. a 50. letech 20. století docházelo bez odpovídajících nárůstů pozemků a fyzických vstupů a s menším počtem lidí. Ukázalo se, že se zvyšovala kvalita lidí a totéž platilo i pro fyzické vstupy. S odstupem to bylo vidět: zvyšovala se úroveň dovedností a zlepšoval se zdravotní stav, přestože zpočátku jsme nebyli schopni to změřit (Gardner, 2006).

Schultz se tohoto objevu poprvé dotknul na sklonku 40. let 20. století, když jako ředitel výzkumu pro jihoamerickou misi Národní plánovací asociace zkoumal rychlý

ekonomický pokrok, který probíhal v jihoamerických zemích, například v Mexiku a Brazílii. To přivedlo Schultze k optimistickým závěrům o vyhlídkách lidstva na vymýcení hladu a chudoby (Henderson, 2008).

Schultz rád porovnával své vlastní pohledy s doktrínami, které předkládali přední ekonomové 18. století David Ricardo a Thomas Robert Malthus. Ricardo přišel se zákonem klesajících výnosů, který říká, že zvýšení na straně vstupů vede k neúspěšně menšímu zvýšení na straně výstupů. Malthus zastával názor, že počet obyvatel bude mít vždy tendenci růst rychleji než produkce potravin (van Overtveldt, 2008).

Schultz (1994) proti tomu argumentoval tím, že člověk má schopnost a inteligenci snížit svoji závislost na orné půdě, na tradičním zemědělství a na spotřebovávání zdrojů energie a může snížit reálné náklady na produkci potravin pro rostoucí světovou populaci. Pomocí výzkumu objevujeme náhrady za ornou půdu, které Ricardo nemohl předjímat, a ukazuje se, že s rostoucími příjmy preferují rodiče menší počet dětí, čímž je kvantita dětí nahrazována jejich kvalitou, což Malthus nedokázal předvídat.

Koncepční závěry z výzkumu, který prováděl Schultz, jeho kolegové a jeho studenti na Chicagské univerzitě ve 40. a 50. letech 20. století, byly v rozporu s některými populárními teoriemi tehdejší doby. Jeden z těchto populárních názorů tvrdil, že k tomu, aby chudší země co nejdříve dohnaly bohatší země, musí nasměrovat své úspory – a zahraniční pomoc, kterou dostávají – do investic do oceláren, obrovských průmyslových komplexů, růstu měst a dalších druhů hmotných aktiv. Schultz tvrdil, že toto je nesprávná cesta. Samozřejmě lze navýšením konvenčního kapitálu dosáhnout určitého růstu, přestože dostupným pracovním silám chybí dostatečné dovednosti a znalosti. Ale míra růstu bude velmi omezená. Největším zdrojem bohatství a hospodářského růstu je rozvoj znalostí a lidského kapitálu.

Výběr prací v této konzultaci není náhodný. Autor vybral hlavně ty Schultzovy práce, které jsou s jeho dílem nejčastěji spojovány a za něž dostal Nobelovu cenu za ekonomii. Řazení jednotlivých prací je v podstatě historické: postupuje od prací z ekonomie zemědělství přes teorii lidského kapitálu až k problémům rozvojových zemí. Schultz oblast ekonomie zemědělství v podstatě nikdy úplně neopustil a svůj přínos v této oblasti nadále obohacoval spolu s rozvíjením teorie lidského kapitálu, včetně analýzy vlivu investic do vzdělání na růst produktivity práce v zemědělství, což využil při zkoumání problémů rozvojových zemí.

2. Práce z ekonomie zemědělství

Schultz je jediným zemědělským ekonomem, jemuž byla udělena Nobelova cena za ekonomii (Gardner, 2006). Schultzovy rané názory na domácí zemědělskou politiku byly intervencionistické. Ve své práci o domácí zemědělské politice napsané během druhé

světové války se Schultz dosti kriticky vyjadřoval o tržním cenovém systému a představoval si, že by vláda v zemědělství USA měla hrát větší roli. Navíc státní intervence nadále plnila klíčovou úlohu v jeho přístupu k domácí zemědělské politice po válce. Ale Schultzovy názory se výrazně posunuly klasicky liberálním směrem v jeho práci o ekonomickém rozvoji, která zdůrazňovala deformace způsobované státními programy a postihující zemědělce v zemích s nízkým důchodem.

Schultzovy rané intervencionistické názory na roli státu ovlivňující zemědělskou politiku USA jsou zformulovány v jeho knize *Přesměrování zemědělské politiky* (Schultz, 1943), kdy byl ještě ovlivněn keynesiánským myšlením. Později své staré návrhy politických opatření, včetně svého přístupu ke kompenzačním platbám za zemědělské komodity, popsal jako „brilantní a zároveň naivní.“ (Schultz, 1974, s. 9)

Už v této práci však Schultz zdůraznil klíčovou roli cen. Zemědělská produkce vyplývá z rozhodování milionů podnikatelů, z nichž každý je konfrontován s různým souborem zdrojů a spotřeba obnáší rozhodování ještě většího počtu milionů spotřebitelů s velice různými potřebami, chutěmi a velice odlišnou kupní silou. Koordinace jejich činností zajišťují ceny. Vlády nemohou efektivně vykonávat roli zemědělských podnikatelů.

Své rané knihy o zemědělství – např. *Zemědělství v nestabilní ekonomice* (Schultz, 1945) – psal Schultz v době, kdy farmářský sektor v USA tvořil pětinu obyvatelstva. Zemědělství nelze podle něj vnímat izolovaně – jde o integrální součást ekonomiky, jejíž jednotlivé součásti jsou na sobě závislé. Ještě za Thomase Jeffersona a George Washingtona byli Američané národem farmářů. Dnes tvoří horizont většiny obyvatel USA města.

„Farmářská výroba je jako celek vysoce stabilní. Zemědělství nezažívá rychlé změny ve výstupu nahoru či dolů. Farmáři nezavírají své farmy, když přicházejí deprese. Pokračují v dodávkách jídla a jiných farmářských produktů národu. Nejsou proto „nezaměstnaní“, přesto neunikají zátěži deprese – jak je zjevné z nestability příjmů a ekonomické nejistoty, což byly hlavní faktory problému farmářů během dvaceti let mezi válkami.“ (Schultz, 1945, s. ix)

Cenové dotace, mezi něž patří i Schultzovy předem stanovené ceny, nejsou v souladu se svobodným obchodem. Navzdory tomuto rozporu Schultz i v raném období své kariéry pevně věřil v prospěšné účinky mezinárodního obchodu a snažil se vzdělávat veřejnost o principech obchodování po katastrofálních následcích Smoot-Hawleyho zákona o тарифech (Burnett, 2011, s. 376). Schultzovo intervencionistické uvažování v této bylo době ovlivněno naléhavými požadavky válečné doby.

Postupně se Schultz začal stavět velmi kriticky k vládní politice v oblasti zemědělství. V esejí *Ekonomie, zemědělství a národní hospodářství* (Schultz, 1977) napsal: *„Když jsou dovozy a vývozy regulované, zemědělské ceny vyvádějí divné věci. Když mají výrobní sdružení monopol, farmáři i spotřebitelé by měli být na pozoru. Když vlády schválí státní*

výkup zemědělských produktů od farmářů, je na zemědělskou ekonomiku uvalena nucená správa. Když ministři zemědělství jednají se zemědělskými vědci jako se zřízenci, podnikání v oblasti zemědělského výzkumu začne stagnovat.“ (Schultz, 1977, s. 20)

V knize *Transformace tradičního zemědělství* (Schultz, 1964) odlišuje Schultz dva způsoby koordinace ekonomických aktivit: příkazový systém a tržní systém. Příkazový přístup znamená, že státní orgán je pověřen odpovědností za rozhodování o výrobě. Státní orgán rozhoduje o tom, co se má vyrábět, ale rovněž množství, které se má vyrábět. Strategické vstupy, které se mají použít, jsou na přiděl a produkce podléhá povinným dodávkám státu.

Tržní systém je naopak založen na cenovém systému, který udržuje v rovnováze nabídku s poptávkou. Tržní přístup je založený na ekonomických pobídkách, který zemědělce vede při rozhodování o produkci a odměňovat je podle jejich alokační efektivity, i když to s sebou může nést zvláštní veřejné investice či regulaci. Tržní systém je efektivnější alokací zdrojů než příkazový systém.

Příkazovat zemědělcům zvenčí, aby zvýšili produkci, je odsouzeno k neúspěchu, i když mají přístup ke znalostem. Místo toho je zapotřebí přístup, který zemědělcům poskytne tržní pobídky a odměny. Znalosti, které umožňují transformaci tradičního zemědělství, jsou formou kapitálu, který s sebou nese investice – investice nejen do materiálních vstupů, ale rovněž investice do lidí v zemědělství.

V knize *Ekonomické krize ve světovém zemědělství* (Schultz, 1965) ukazuje, že nedostatkem sovětského zemědělství není věda, technologie či mašinerie zahrnující traktory a hnojiva. Co chybí, je systém ekonomických podnětů, které umožní a podníti farmáře, aby modernizovali zemědělství. Státní kontrola, která zabráňuje efektivním výrobním rozhodnutím, bez ohledu na to, jak je státní aparát pro kontrolu organizován a jak kompetentní je administrativa, bude z logiky věci neefektivní.

Johnson vysvětluje: „Jedním z jeho hlavních tvrzení bylo to, že vládní politika, která zvyšuje cenu produkce nebo rozděluje dotace způsobem, který se ve velké míře odvíjí od vstupů nebo produkce, jen stěží zlepší ekonomickou pozici nízkopříjmových skupin v zemědělství. Schultz tvrdil, že primární funkcí cen je řídit využívání zdrojů a že užívání cen ke zvýšení – nebo k modifikaci rozdělení – příjmů vede k plýtvání zdroji a má jen malý nebo žádný vliv na příjmy.“ (Johnson, 1979, s. 549B)

V knize *Hospodářský růst a zemědělství* (Schultz, 1968) Schultz ukazuje, že se stalo módou nahlížet na zemědělství jako na nízkou a neproduktivní formu ekonomické činnosti. Omyl spočívá v tom, že nebyl rozpoznán potenciální ekonomický přínos zemědělství, kdyby bylo k zemědělství přistupováno rovnocenným ekonomickým způsobem. Schultz objasňuje příležitosti v zemědělství, tedy jeho potenciální přínos pro ekonomický růst. Jednostranná industrializace v rozvojových zemích je nedomyšlená.

V době, kdy vznikala klasická ekonomie, byla přibližně polovina příjmů řadových obyvatel Anglie vynakládána na potraviny. Mzdy byly velmi nízké a pachtovné plynoucí vlastníkům zemědělské půdy představovaly 20 % až 25 % národního důchodu. Podle Kuznetsových odhadů byla tedy přibližně polovina příjmu plynoucího z majetkových aktiv v té době tvořena pachtovným za zemědělskou půdu. To, co dnes pozorujeme v mnoha nezápadních zemích, je velmi podobný ekonomický obrázek (Schultz, 1968).

Jedna věc je jistá: v západních zemích se v důsledku klesajícího podílu příjmů plynoucích ze zemědělské půdy podíl příjmů plynoucích z práce zvyšuje a ekonomická situace chudých lidí se zlepšuje. Je to právě toto zvyšování podílu příjmů plynoucích z práce, které je klíčem k dlouhodobému, po staletí probíhajícímu nárůstu příjmu u většiny rodin. Kdybychom znali ekonomické důvody výrazného, trvalého nárůstu hodnoty lidského času v zemích s vysokým důchodem, dokázali bychom z velké části vysvětlit, proč se zvyšuje podíl příjmů plynoucích z práce.

Schultz odmítl katastrofické scénáře přelidnění naší planety (Schwarz, 2005). Zemědělství lidstvo užívá. Navzdory chybám, které se v minulosti objevily v ekonomické politice, a mnoha nevyřešeným problémům při transformaci tradičního zemědělství nejsou vyhlídky týkající se světového zásobování potravinami tak neradostné, jak by nás chtěly přesvědčit exponenciální křivky růstu populace.

„Naivní prognózy růstu populace pojednávají lidské bytosti, jako kdyby byly mechanickými roboty, pokud jde o rozmnožování. Toto je zcela jasně mylné. V celém světě probíhá zásadní změna týkající se rozmnožování lidí. Vedle upřednostňování malých rodin zde existují zcela nové možnosti, jak dosáhnout účinného plánovaného rodičovství. Pro uspokojení těchto preferencí je možné podniknout rozsáhlá opatření v oblasti moderní kontroly porodnosti a tato opatření by měla být a také budou podniknuta.“ (Schultz, 1968, s. 6)

Ekonomie zemědělství je dosud poznamenána těžkopádnou intelektuální tradicí vycházející ze všeobecně sdíleného názoru, že ekonomický pokrok je významnou měrou určován klesajícími výnosy z půdy. Tento názor přetrvává, přestože existuje mnoho důkazů svědčících o opaku. Úloha půdy v ekonomickém růstu již není tak důležitá, jak se jevila Ricardovi a jeho současníkům. Přesto není snadné osvobodit se od starých myšlenek, zejména tehdy, když jsou tyto myšlenky zaštitěny silnými doktrínami.

Schultz nabízí obecnější pohled na souvislosti mezi přírodními zdroji a ekonomickým růstem. Jeho úmyslem bylo ukázat, že přírodní zdroje vyjádřené jako náklady na výrobní faktory ubývají na významu a že nabídková cena služeb těchto zdrojů v porovnání s nabídkovou cenou jiných významných kategorií zdrojů neroste. Mezní příspěvek přírodních zdrojů se v čase nezvyšuje.

„Každý ví, že rozdíl mezi naším nynějším národním důchodem a národním důchodem před padesáti lety nespočívá v rozdílnosti dnešních a tehdejších přírodních zdrojů,

ani ve zvýšení objemu materiálního kapitálu přesně stejných forem, které existovaly před padesáti lety, ani ve zvýšení hrubé síly většího počtu pracovníků, a dokonce ani v kombinaci všech těchto aspektů. Spočívá především v pokroku v oblasti znalostí a ve využívání některých těchto znalostí k vyrábění forem materiálního kapitálu lepší kvality oproti dřívějšímu a ve velkém nárůstu schopností lidí, které jsou užitečné v jejich ekonomickém úsilí.“ (Schultz, 1968, s. 111)

Schultz také zemědělství používal jako oblast, v níž aplikoval chicagský pojem „politických trhů“. Politické trhy fungují tak, že z nich mají prospěch osoby a skupiny, které mají přístup k politickému procesu a mohou jej ovlivnit. Mezi příklady patří vývozní daně ze zemědělských výrobků, používání státních komisí pro prodej zemědělských výrobků na úkor zemědělců a dovozní omezení na zemědělské vstupy.

Vzhledem k Schultzově doktrinálnímu vývoji se těžiště jeho práce přesunulo na ekonomický rozvoj a lidský kapitál v rozvojových zemích a jeho názory na zemědělskou politiku USA se posunuly. Zatímco v raném období byl zastáncem intervencionismu, ve druhé části své kariéry ideologicky putoval směrem ke klasickému liberalismu, když se těžiště jeho práce přesunulo ze zemědělské politiky USA k procesu ekonomického rozvoje v zemích s nízkým důchodem.

Je ironií osudu, že Schultz byl většinou ekonomů zemědělství považován za důrazného zastánce svobodného trhu, když přitom byla jeho podpora vládních intervencí nejsilnější právě v oblasti domácí zemědělské politiky. Nakonec i přes smíšené signály se zapsal do paměti jako obhájce trhů a jako někdo, kdo ve svém výzkumu ekonomického rozvoje zdůrazňoval selhávání vlády.

3. Ekonomická hodnota vzdělání (1963)

Spis *Ekonomická hodnota vzdělání* (Schultz, 1963) představuje zárodek teorie lidského kapitálu. Schultz upozorňuje, že esej o ekonomické hodnotě vzdělání se bude některým lidem jevit jako kacířská. Ti, kteří si školního vzdělání velmi cení, mezi něž patří většina těch, kteří jsou součástí vzdělávacího systému, budou na takovouto snahu pravděpodobně pohlížet jako na rušivý vpád, který může poškodit kulturní účely vzdělání. Kritici namítali, že vzdělání je mimo rámec ekonomického kalkulu, protože ve vzdělání jde o mnohem více než o náklady a výnosy. Hovořit o školním vzdělání jako o investici znamená předpokládat, že je to něco materiálního.

Schultzova esej vychází z převratného tvrzení, že lidé zlepšují své schopnosti jako výrobci a jako spotřebitelé tím, že investují do sebe samých a že školní vzdělání je největší investicí do lidského kapitálu. Většina ekonomických schopností lidí není dána při narození nebo v době, když děti zahájí své školní vzdělávání. Tyto získané schopnosti

nejdou v žádné případě bezvýznamné. Jejich význam je takového řádu, že dokáže radikálně změnit obvyklé úrovně objemu úspor a vytvářeného kapitálu.

Školní vzdělání má atributy investice. Jako investice může ovlivnit budoucí spotřebu nebo budoucí výdělky. Spotřební složka školního vzdělání se tudíž skládá ze dvou částí: školního vzdělání, které slouží spotřebě v současnosti, a školního vzdělání jako investice, která poslouží budoucí spotřebě. Výrobní složka školního vzdělání je investice do dovedností a vědomostí, které zlepšují budoucí výdělky, a tudíž má stejný charakter jako investice do (jiných) výrobních statků.

Kdyby bylo vzdělání zdarma, lidé by jej zřejmě „konzumovali“, dokud by nebyli nasyceni, a „investovali“ by do něj, dokud by mezní výnosy v podobě získaného vzdělání nebyly nulové. Jenže jak je dobře známo, navštěvování škol není ani zdaleka zdarma. Školní vzdělání je mnohem nákladnější, než ukazují výdaje na školu, protože do nákladů nejsou započítány výdělky ušlé dospělým studentům (Chirat, Chapelain, 2020).

„Studenti na středních školách a vyšších školách a mnozí z nich dokonce ještě před dokončením základního vzdělání by si mohli vydělávat na své živobytí, a ještě o něco více na pracovních místech vhodných pro jejich věk a zkušenosti. Tudíž jsou zde při školní docházce náklady obětované příležitosti, které se rovnají výdělkům, kterých se studenti zřekli. Jednou ze záhad ohledně literatury zabývající se touto oblastí je, že tato důležitá složka nákladů na vzdělání byla tak dlouho opomíjena.“ (Schultz, 1963, s. 27)

Protože lidé získávají užitečné dovednosti a znalosti, tyto dovednosti a znalosti jsou určitou formou kapitálu, tento kapitál je v podstatné míře produktem úmyslné investice a v západních společnostech roste mnohem rychlejším tempem než konvenční kapitál. Jeho růst je nejcharakterističtějším rysem tohoto ekonomického systému. Bylo všeobecně zaznamenáno, že nárůsty národní produkce jsou velké v porovnání s nárůstem půdy, člověkohodinami a fyzickým reprodukovatelným kapitálem. Investice do lidského kapitálu je pravděpodobně tím hlavním vysvětlením tohoto rozdílu (King, Montenegro, Orazem, 2012).

Velká část z toho, co nazýváme spotřebou, představuje investici do lidského kapitálu. Přímé výdaje na vzdělání, zdraví a vnitrostátní migraci za účelem využití lepších pracovních příležitostí jsou toho jasným příkladem. Výdělky, o něž přicházejí dospělí studenti navštěvující školu a pracovníci procházející školením při zaměstnání, jsou stejně tak jasným příkladem. Ale přesto nejsou tyto položky nikde zahrnovány do našich národních účtů. Využívání volného času ke zlepšování dovedností a znalostí je velmi rozšířené a rovněž není nijak evidováno. Těmito a jinými podobnými způsoby lze výrazně zlepšit kvalitu lidské činnosti a pozvednout její produktivitu. Investice do lidského kapitálu je příčinou větší části impozantního nárůstu reálných výdělků připadajících na jednoho pracovníka.

Ekonomové již dlouho vědí, že lidé jsou důležitou součástí hospodářského rozvoje. Měřeno podle toho, čím práce přispívá k produkci, je nyní produktivní kapacita lidí

o mnoho větší než všechny ostatní formy bohatství dohromady. To, co ekonomové dříve tolik nezdůrazňovali, je jednoduchá pravda, že lidé investují do sebe samých a že tyto investice jsou velmi velké. Přestože se ekonomové jen zřídka ostýchají pustit se do abstraktní analýzy a často jsou hrdí na to, že jsou nepraktičtí, nebyli dosud natolik smělí, aby se poprali s touto formou investice.

Ekonomickou hodnotu má podle Schutze rovněž jazyk (Schultz, 1963). K tomu, abychom mohli hovořit, musíme znát jazyk a při absenci jazyka nemůže probíhat žádná konverzace. Co není tak zjevné, je to, že jazyk má atributy ekonomické entity. Je vzácnou získanou lidskou schopností, jejíž získání vyžaduje vynaložení nákladů. Její získání je investicí v určité specializované formě lidského kapitálu. Užitná hodnota této schopnosti má svůj význam při zkoumání ekonomie jazyků.

Jazyk má určitou cenu. Akademickým humanitním oborům, které se specializují na jazyky, se úspěšně daří tuto cenu skrývat; domnívají se, že přiřazení ceny jazyku by znevážilo jeho vnitřní nebo pravou hodnotu. Přitom však lze naopak předložit silné argumenty, že chybějící investice do jazyka po celém světě jsou velké a že tyto neuskutečněné investice jsou do značné míry důsledkem toho, že nechápeme hodnotu specializovaného lidského kapitálu ztělesněného jazykem.

Omylu zanedbávání jazyka se podle Schultze dopouštějí i ekonomové. Kdyby tomu tak nebylo, měli bychom k dispozici nějakou komplexní monografii o „ekonomii jazyka“. Existuje přehršel příkladů přehlížených témat. Pomysleme jen na hodnotu cizích jazyků v profesní kariéře v oboru ekonomie. V USA byly až do poloviny 60. let 20. století požadovány pro doktorát z ekonomie dva cizí jazyky – němčina a francouzština. Nyní postačuje znalost angličtiny. Ironičtí kritici tvrdí, že brzy postačí pouze znalost matematiky.

Po druhé světové válce se angličtina stala mezinárodním jazykem ekonomie. K tomu nedošlo jen v důsledku britského a amerického politického vlivu. Angličtina se rozšířila přirozeně. Jedním z významných důsledků pro americké ekonomy je to, že jejich náklady na profesní jazyk se výrazně snížily. Náklady z hlediska času potřebného pro získání znalosti druhého jazyka jsou vždy značné.

4. „Investice do lidí“ (1981)

Schultzova nejdůležitější a nejkompexnější esej o teorii lidského kapitálu je jeho předsednická řeč z roku 1961 pro Americkou ekonomickou asociaci, nazvaná *Investice do lidského kapitálu* (Schultz, 1961). V této eseji vytyčuje mnohé z nejdůležitějších aplikací teorie lidského kapitálu: na ekonomii zdraví a vzdělání, na ekonomii rodiny a populační ekonomii, což patřilo mezi oblasti výzkumu, kterými se energicky zabýval.

Ačkoli lidé získávají užitečné dovednosti a znalosti, není na první pohled zřejmé, že tyto dovednosti a znalosti jsou formou kapitálu, že tento kapitál je z podstatné části

produktem záměrných investic, že v západních společnostech rostl mnohem rychleji než konvenční (nelidský) kapitál a že jeho růst může být nejvýraznějším rysem ekonomického systému. Růst národního výkonu je velký ve srovnání s nárůstem půdy, práce a kapitálu. Hlavním vysvětlením tohoto rozdílu jsou pravděpodobně investice do lidského kapitálu.

Velká část toho, co nazýváme spotřebou, představuje investice do lidského kapitálu. Přímé výdaje na vzdělání, zdraví a migraci s cílem využít lepších pracovních příležitostí jsou jasným příkladem. Ekonomové už dlouho vědí, že lidé jsou důležitou součástí bohatství národů. Výrobní kapacita lidských bytostí nesrovnatelně větší než všechny ostatní formy bohatství dohromady. Co ekonomové nezdůraznili, je fakt, že lidé investují do sebe a tyto investice jsou velmi velké (Schulz, 1961).

V knize *Investice do lidí* (Schultz, 1981) profesor Schultz ukazuje, že rozhodujícím faktorem pro zajištění blaha člověka je investice do lidí a znalostí. Odmítá všeobecně rozšířený, ale mylný názor, že omezení daná prostorem, energií, zemědělskou půdou a jinými fyzikálními vlastnostmi Země jsou rozhodujícími zábrany pro zlepšování lidského života, a ukazuje, že základním předpokladem pro dosahování ekonomického pokroku jsou získané schopnosti lidí – jejich vzdělání, zkušenosti, dovednosti a zdraví.

Ekonomická hodnota lidského kapitálu, ať už se jedná o podnikavost, dovednosti, nebo školní vzdělání, se zvýší, když se prodlouží jeho životnost. Očekávaná průměrná délka života populace je důležitým faktorem při určování pobídek k investování do různých forem lidského kapitálu i při určování hodnoty celkového objemu takového kapitálu. Zlepšení zdravotního stavu a delší život také mají za následek zvýšení produktivity pracovníků díky delšímu zařazení mezi pracovní sílu, lepší fyzické schopnosti pracovat a kratší zmeškané době v práci z důvodu nemoci (Chirat, Chapelain, 2020).

Přírodní zdroje, fyzický kapitál a hrubá pracovní síla nestačí při rozvoji vysoce produktivní ekonomiky. K zajištění hnací síly dynamiky rozvoje je nezbytná široká škála lidských dovedností. Bez nich by byly ekonomické vyhlídky neradostné. Mnozí odborníci přeceňují nezbytnost toho, aby byly přírodní zdroje na území státu. Ekonomické úspěchy raných středomořských městských států, svobodných měst severní Evropy a v současné době Hongkongu a Singapuru ukazují, že tohoto není zapotřebí. Totéž platí pro ekonomické úspěchy, kterých dosáhlo Dánsko, Švýcarsko a Japonsko.

Žádný jedinec nemůže prodat svůj vzdělanostní kapitál a ani není možné, aby tuto vzdělanost, kterou má, předal jako dar někomu jinému. Je to jeho lidský kapitál, který může používat a vlastnit, dokud žije. Fyzický kapitál, který v našem uvažování stále hraje dominantní roli, se výrazně liší v důležitých ohledech. Na soukromé vlastnictví fyzického kapitálu se vztahují majetková práva. Takovýto majetek lze prodat; lze jej převést jako dar na jiné lidi (Schultz, 1981).

Továrny, vybavení, obydlí a zásoby mohou být zničeny. Soukromý majetek podléhá každoročnímu zdanění, dědické dani a může být vládami zkonfiskován. Během druhé světové války byl lidský kapitál v Německu a Japonsku – navzdory obětem na životech – oslaben mnohem méně než fyzický kapitál. Uprchlíci si berou svůj lidský kapitál s sebou, když prchají. Pro znemožnění útěku lidí se stavějí zdi; emigrace může být zakázána. Ale i když vlády zajdou do úplné krajnosti, nemohou zkonfiskovat lidský kapitál, přestože mohou zničit jeho hodnotu (Chirat, Chapelain, 2020).

Věda ovlivňuje naše kulturní a společenské chování. Určitá její část mění naši techniku, obvykle s určitým zpožděním. Stejně jako vědomosti představuje věda určitou speciální formu kapitálu, který je vytvářený výhradně člověkem. Je obsažena ve vědecké literatuře, je vtělena do různých výtvorů, jakou jsou například počítače a hybridní kukuřice, a také je přítomna v lidech v podobě lidského kapitálu. Obohacování vědy vyžaduje investici, využití vzácných zdrojů k získání budoucích výnosů a budoucího uspokojení. Jelikož se jedná o investici, byť do určité speciální podoby kapitálu, má tato činnost atributy ekonomické aktivity.

Velká část toho, co země s vysokým důchodem provádějí, aby pomohly zemím s nízkým důchodem, trpí podle Schultze závažnými nedostatky. Existují zde tři hlavní vady. První je důsledkem toho, že se přikládá malá důležitost investicím do lidského kapitálu, tj. investicím do školního vzdělání, vyššího vzdělání a zdraví. Toto jsou investice, které by měly mít v zemích s nízkým důchodem vysokou prioritu, a které tyto země samy uskutečňují navzdory jejich skrovným příjmům. Úspěchy mnoha zemí s nízkým důchodem v oblasti jejich soukromých a státních investic do lidského kapitálu jsou skutečně impozantní, když uvažíme, jak omezené zdroje mají k dispozici (Chirat, Chapelain, 2020).

Druhým nedostatkem jsou podmínky sociální reformy, které jsou spojené s různými formami zahraniční pomoci. Účelem těchto podmínek je přimět vlády zemí s nízkým důchodem snížit nerovnost osobní distribuce příjmů, jak to činí země s vysokým důchodem a jak si to tyto země údajně mohou dovolit činit. Toto může být ušlechtilý cíl, ale programy, které se používají ke splnění této podmínky poskytnutí zahraniční pomoci, jsou kontraproduktivní, protože oslabují potenciální ekonomickou produktivitu přijímajících zemí, a tudíž snižují potenciální příjem, který by byl dostupný pro blaho obyvatel.

„Pravděpodobně nejnákladnější za jakékoli delší časové období je třetí nedostatek, který je důsledkem všudypřítomné předpojatosti proti úloze trhů. Tato předpojatost je silně zakořeněna v mezinárodním dárcovském společenství a je sdílena mnoha vládami států s nízkým důchodem. Jedná se o předpojatost, která je živena frázemi o selhání trhu. Dárcovské agentury se stávají zainteresovanými na selhání trhu. Namísto toho, aby výkonnost trhů posilovaly, tak ji oslabují.“ (Schultz, 1981, s. 142)

5. Ekonomie chudoby (1993)

Knihu *Ekonomii chudoby* (Schultz, 1993a) Schultz zahajuje konstatováním, že většina lidí je chudá. Přestože je většina lidí po celém světě chudá, ekonomie chudoby není dobře rozvinutou částí ekonomie. Pokud bychom nedokázali ukázat, že ekonomie má význam pro vysvětlení toho, co chudí lidé dělají, když se snaží obstarat si živobytí, a jak se některým podaří zlepšit svůj ekonomický úděl, byl by název této knihy troufalý. Obecně je snadnější identifikovat lidi, kteří jsou chudí, než jim pomoci se ze své situace vymanit.

To, co je nyní známo o ekonomii chudoby, se bude většině lidí zdát paradoxní. V zemích, v nichž žije většina chudých lidí světa, má zemědělství potenciální ekonomickou kapacitu k produkci dostatku potravin pro stále narůstající populaci a také k výraznému zlepšení příjmů a blaha chudých lidí. V souvislosti se zemědělskou produkcí je význam prostoru, energie a zemědělských pozemků přeceňován, zatímco význam zlepšení zdraví, školního vzdělávání a pokroku v oblasti užitečných znalostí je podceňován.

Morální povinnost pomáhat rodinám a jedincům, kteří jsou chudí, se opírá o dlouhodobé společenské hodnoty ve většině společností. Podle Schultze však existuje několik studií o využívání a zneužívání soukromé charity a státní zahraniční pomoci. Zkušenosti od druhé světové války ukazují, že značná část zahraniční pomoci, kterou poskytlo mezinárodní společenství dárců, chudým lidem nepomohla; naopak, určitá část této pomoci zhoršila kvalitu života mnoha chudých zemědělců v zemích s nízkými příjmy. Hlavními příčinami těchto nepříznivých výsledků jsou důsledky politiky zahraniční pomoci a zanedbávání ekonomických předpokladů, jejichž splnění je nezbytné k tomu, aby bylo chudým lidem pomoci zlepšit jejich situaci.

„Předpokládám, že primárním morálním cílem charity je pomoci rodinám a jedincům, kteří jsou chudí. Soukromá charita má historicky lepší výsledky než oficiální státní pomoc (charita), která je poskytována zemím s nízkými příjmy, údajně s cílem pomoci chudým lidem v těchto zemích. Velká část oficiální zahraniční pomoci však k chudým lidem v těchto zemích nedorazí; namísto toho má tendenci zvyšovat míru kontroly příjímajících vlád, což má za následek veřejné kontrolní mechanismy, které oslabují svobodu výběru a příležitosti chudých lidí, a to zejména u zemědělských rodin. Tyto nepříznivé následky jsou zcela jistě v rozporu s primárním cílem charity.“ (Schultz, 1993a, s. 29)

Údajná morální povinnost lidí v zemích s vysokými příjmy pomáhat chudým lidem v zemích s nízkými příjmy je oficiálními dárcovskými agenturami zneužívána a využívána k jejich vlastnímu prospěchu. Ve snaze získat více finančních prostředků si vymýšlejí číselné údaje vykazující stále větší podvýživu, zhoršování dostupnosti potravin, rostoucí nebezpečí hladomoru a zhoršení zdravotního stavu za použití fotografií hladovějících dětí

a všech možných zkreslených příběhů, přičemž berou jen malý ohled na skutečnost, že země s nízkými příjmy v posledních desetiletích obecně dosáhly pozoruhodného prodloužení délky života (o 40 až 50 %). Tato prohlášení zcela zjevně slouží k uspokojování jejich vlastních zájmů při zneužívání našeho morálního citění.

Dárci zahraniční pomoci nejednají přímo se zemědělci, přestože předstírají, že se zabývají především produkcí a blahem těch nejchudších mezi chudými. Hovoří o rovnosti a zapomínají na ekonomickou efektivnost. Zemědělci v zemích s nízkými příjmy nemají šanci sdílet těmto dárcům své ekonomické priority. Dárci jednají s vládami těchto zemědělců a ekonomické deformace, jimž jsou zemědělci vystaveni, jsou velmi často částečně podporovány právě finančními prostředky od těchto dárců.

Když odhlédneme od soukromé charitativní činnosti, jejíž rozsah je relativně malý, a která se zdá mít poměrně dobré výsledky, je oficiální charita (zahraniční pomoc), která je rozsáhlá, chybná z několika důvodů. Oficiální zahraniční pomoc podceňuje význam zdraví, vzdělání a podnikatelské schopnosti, tj. postupné zlepšování schopností zemědělců získaných díky jejich investici do lidského kapitálu (King, Montenegro, Orazem, 2012).

„Věřohodnost zahraniční pomoci je oslabována prohlášeními o strašlivé situaci a špatných vyhlídkách, doprovázenými srdcervoucimi fotografiemi, příběhy a špatnými údaji o hladu, podvýživě, úmrtích způsobených vyhladověním a budoucnosti sužované hladomory. Mezinárodní dárcovské agentury ve svém úsilí získat finanční prostředky závažným způsobem zveličují tato prohlášení, která slouží jejich vlastním zájmům.“ (Schultz, 1993a, s. 36)

Protitřzní tendenčnost většiny agentur pro zahraniční pomoc je škodlivá, protože se tak dostává podpory ekonomické neefektivnosti, kterou pak vlády rozvojových zemí vnucují svým zemědělcům. Význam ekonomické hodnoty fyzického kapitálu poskytovaného zahraniční pomocí pro stavby, zařízení a zásoby je přeceňován. Dotyčné částky jsou vysoké a většina z nich je použita marnotratně, zatímco finanční prostředky pro lidský kapitál jsou skrovné navzdory tomu, že dlouhodobé přínosy zvýšeného vzdělávání a lepšího zdraví pro výrobu a prosperitu jsou zpravidla impozantně velké.

„Morální účely charity jsou špatně naplňovány velkou částí oficiální zahraniční pomoci vždy, když zvyšuje kontrolu vlád v zemích s nízkými příjmy, což oslabuje svobodu výběru a příležitosti chudých zemědělských rodin. Tyto nepříznivé následky jsou v rozporu s primárními cíli charity. Prohlášení dárcovských agentur, která slouží jejich vlastním zájmům, zneužívají podstaty našeho morálního citění. A ještě mnohem závažnější je to, jak je tato morální otázka týkající se chudoby zneužívána k nastolení a podporování totalitních režimů.“ (Schultz, 1993a, s. 38)

6. Původ rostoucích výnosů (1993)

V knize *Původ rostoucích výnosů* (Schultz, 1993b) Theodore W. Schultz ukazuje, že vzhledem k významu lidského kapitálu mohou být výnosy nikoli klesající, nýbrž rostoucí. Věda je součástí našeho fondu poznatků a vědecký výzkum tento fond obohacuje. Věda a poznatky ovlivňují naše kulturní a společenské chování. Určitá část vědy mění naši techniku, obvykle se značným zpožděním.

Vědci také soukromě získávají uspokojení ze své tvůrčí práce. Věda, stejně jako poznatky, je určitou speciální formou kapitálu, který je vytvořen výhradně člověkem. Nejedná se o přírodní zdroj a její získání a udržování není zdarma. Vědecká část poznatků má jednu ze dvou podob. Je ztělesněna v materiálních podobách – jako vědecká literatura a například jako počítače nebo hybridní kukuřice. Zbytek je obsažen v lidech a tvoří lidský kapitál.

Proces rozšiřování vědecké části poznatků vyžaduje investice za použití vzácných zdrojů pro získání budoucích výnosů a budoucího uspokojení. Jedná se o investici do určité speciální formy kapitálu. Vědecký výzkum je dynamický proces a podléhá riziku a nejistotě, což zná každý vědec ze svých snah při zkoumání něčeho, co není známo, nebo něčeho, co je známo pouze částečně. Výsledek, který přináší zkoumání vědecké hypotézy, není nikdy v plné míře předpověditelný; kdyby byl, tak by se nejednalo o výzkum.

„Navzdory všem řečem o selhání trhu nejsou trhy zastaralé. Přestože jsou tržní ceny deformovány množstvím regulací a státních zásahů, trhy stále přežívají; nadále vykonávají základní funkce cenové tvorby, které ekonomika potřebuje. Skutečnost, že jsou trhy nadále tak robustní, jak nyní jsou, i pod tíhou omezení, která jsou na ně kladena, by nám měla posloužit jako výmluvné svědectví toho, jak nepostradatelné trhy jsou ve výrobě, obchodování a spotřebě. Je snadné vyjmenovat nepříznivé ekonomické důsledky, které nastanou, když se přestaneme opírat o životaschopné trhy.“ (Schultz, 1993b, s. 257)

Pokroky v technice a akvizice lidského kapitálu významně přispívají k ekonomické modernizaci. Zvyšování příjmů, rozšiřování trhů a prohlubování specializace – to vše na sebe vzájemně působí. Každý z těchto procesů má pozitivní vliv na ty ostatní. Tyto účinky jsou základními příčinami těch vlastností ekonomické modernizace, které zajišťují její soběstačný průběh. Zjišťujeme, že nerovnováhy se při modernizaci občas objevují. Kdyby nebylo podnikatelů – jedinců a rodin – obnovujících ekonomickou rovnováhu, poměry by se zhoršily.

Podle rétoriky podílů výrobních faktorů jsou kapitalisté bohatí a dělníci chudí. Z analytického hlediska jde však o dvě podoby kapitálu – majetková aktiva a lidský kapitál. V západních zemích se objem lidského kapitálu zvyšoval relativně k objemu majetkových aktiv a je dobře zjištěnou skutečností, že podíl národního důchodu připadající na práci se stal mnohem větším oproti tomu, jaký byl v době, kdy své názory hlásali raní angličtí

ekonomové. S tím, jak se tento podíl zvyšoval, zvýšila se úroveň rodinného příjmu a osobní distribuce příjmů se stala méně nerovnou.

Simon Kuznets zabývající se ekonomickými procesy v západních zemích z pohledu dlouhodobého horizontu má za to, že se v minulém století zvýšil podíl práce z 55 % na 75 %, zatímco podíl připadající na majetková aktiva se snížil ze 45 % na 25 %. Avšak příčinám těchto dlouhodobých změn v podílech výrobních faktorů byla v ekonomii věnována příliš malá pozornost (Schultz, 1993b).

7. Nobelovská přednáška (1979)

Ve své nobelovské přednášce *Ekonomie chudoby* (1979; 1994) upozorňuje Schultz, že chudí lidé se snaží o zlepšení svého postavení úplně stejně jako bohatí lidé. Zemědělství v rozvojových zemích má potenciální schopnost vyrábět dostatek potravin pro stále rostoucí populaci, a přitom citelně zvýšit životní úroveň chudých lidí. Rozhodujícími výrobními faktory přitom nejsou prostor, energie a úrodná půda, nýbrž zlepšení kvality populace.

„Největším omylem je předpoklad, že standardní ekonomická teorie není vhodná pro pochopení zemí s nízkým důchodem a že je zapotřebí zvláštní ekonomické teorie... Standardní ekonomická teorie je stejně použitelná pro problémy nedostatku, které musí řešit země s nízkým důchodem, jako pro odpovídající problémy zemí s vysokým důchodem.“ (Schultz, 1994, s. 378).

Půda je v moderní ekonomické teorii přeceňována. Schultz polemizuje s názorem, že plocha vhodná pro pěstování potravin je prakticky pevně omezená, stejně jako zásoby energie pro její obdělávání, které se navíc postupně vyčerpávají. Pesimistický pohled na přirozené schopnosti země vyrábět potraviny neodpovídá ekonomické historii, která ukazuje, že můžeme zvětšit zdroje pomoci pokroku ve znalostech.

Význam zemědělské půdy s hospodářským rozvojem klesá, zatímco roste význam lidského kapitálu – znalostí a dovedností. Ricardovo pojetí „původní a nezničitelné síly půdy“ již neodpovídá skutečnosti. Modernizace zemědělství změnila nezušlechtěnou půdu v nepoměrně produktivnější zdroj, než představoval její přírodní stav. Zemědělský výzkum nabízí za úrodnou půdu náhradu.

Zatímco půda sama není klíčovým faktorem chudoby, lidský činitel jím je: investice do zlepšení kvality populace mohou citelně prohloubit ekonomické možnosti i blahobyt chudých lidí. Očekávání zemědělských podnikatelů i dělníků, kteří pracují a alokují vzácné zdroje, jsou vytvářena novými příležitostmi i podněty, na něž lidé reagují. Tyto podněty jsou vyjádřeny v cenách, které rolníci dostávají za své výrobky.

Schultz zdůrazňuje investice do zdraví jako formu lidského kapitálu. Tyto investice zahrnují výchovu dětí, výživu, oblečení, zdravotní služby a využití vlastního času.

Zlepšení zdravotního stavu, které se projevilo prodloužením života lidí v mnoha zemích s nízkým důchodem, je bezpochyby nejvýznamnějším pokrokem v kvalitě populace (Schultz, 1979; 1994).

„Většina lidí na světě stále získává za svou práci jen nutnou mzdu. Polovina nebo ještě větší část jejich hubeného příjmu je vynakládána na potraviny... My v zemích s vysokým důchodem jsme zapomněli na slova Alfreda Marshalla, který napsal: ‚Znalost je nejmohutnějším motorem výroby. Umožňuje nám podřídit si přírodu a uspokojit naše požadavky‘.“ (Schultz, 1994, s. 386)

Závěr

Theodore Schultz je jediným zemědělským ekonomem, jemuž byla udělena Nobelova cena za ekonomii. Těžiště jeho práce se přesunulo z ekonomie zemědělství na hospodářský rozvoj a lidský kapitál. Zatímco v raném období byl zastáncem intervencionismu, ve druhé části své kariéry se ideologicky posunul ke klasickému liberalismu. Vlády nemožou efektivně vykonávat funkci zemědělských podnikatelů.

Za největší omyl Schultz považoval, že standardní ekonomická teorie není vhodná pro pochopení zemí s nízkým důchodem a že je zapotřebí zvláštní ekonomické teorie. Základním předpokladem pro dosahování ekonomického pokroku jsou získané schopnosti lidí – jejich vzdělání, zkušenosti, dovednosti a zdraví. Význam zemědělské půdy s hospodářským rozvojem klesá, zatímco roste význam lidského kapitálu – znalostí a dovedností.

Theodore Schultz kritizoval západní zahraniční pomoc rozvojovým zemím jako neefektivní. Soukromá charita má historicky lepší výsledky než oficiální státní pomoc. Morální cítění lidí v zemích s vysokými příjmy pomáhat chudým lidem v zemích s nízkými příjmy je oficiálními dárcovskými agenturami zneužívána a využívána k jejich vlastnímu prospěchu.

Literatura:

- Bowman, M. J. (1980). On Theodore W. Schultz's Contributions to Economics. *Scandinavian Journal of Economics*, 82(11), 80–107, <https://doi.org/10.2307/3439554>
- Burnett, P. (2011). Academic Freedom or Political Maneuvers: Theodore W. Schultz and the Oleomarine Controversy Revisited. *Agricultural History*, 85(3), 373–397, <https://doi.org/10.3098/ah.2011.85.3.373>
- Chirat, A., Chapelain, C. L. (2020). Economic Analysis of Education in Post-War America: New Insights from Theodore Schultz and John Kenneth Galbraith. *Journal of the History of Economic Thought*, 42(1), 61–78, <https://doi.org/10.1017/S1053837218000779>

- Gardner, B. L. (2006). T. W. Schultz's Contributions to the Economic Analysis of U.S. Agriculture. *Review of Agricultural Economics*, 28(3), 326–331.
- Henderson, D. R. (2008). Theodore William Schultz. In: Henderson, D. *The Concise Encyclopedia of Economics*. Carmel: Liberty Fund. ISBN 978-0-86597-665-8.
- Johnson, D. G. (1979). Theodore Schultz. In: Sills, D. J. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York: The Free Press.
- King, E. M., Montenegro, C. E., Orazem, P. F. (2012). Economic Freedom, Human Rights, and the Returns to Human Capital: An Evaluation of the Schultz Hypothesis. *Economic Development and Cultural Change*, 61(1), 39–71, <https://doi.org/10.1596/1813-9450-5405>
- Nerlove, M. (1999). Transforming Economics: Theodore W. Schultz, 1902–1998. In Memoriam. *The Economic Journal*, 109(459), 726–748, <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00482>
- Pasour, E. C. (2013). Theodore W. Schultz. *Econ Journal Watch*, 10(3), 593–601.
- Schultz, T. W. (1943). *Redirecting Farm Policy*. New York: Macmillan.
- Schultz, T. W. (1945). *Agriculture in an Unstable Economy*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Schultz, T. W. (1956). Reflections on Agricultural Production, Output and Supply. *American Journal of Agricultural Economics*, 38(3), 748–762, <https://doi.org/10.2307/1234459>
- Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *American Economic Review*, 51(1), 1–17.
- Schultz, T. W. (1963). *The Economic Value of Education*. New York: Columbia University Press. ISBN 978-0231026406.
- Schultz, T. W. (1964). *Transforming Traditional Agriculture*. New Haven: Yale University Press. ISBN 978-0226740751.
- Schultz, T. W. (1965). *Economic Crises in World Agriculture*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Schultz, T. W. (1968). *Economic Growth and a Agriculture*. New York: McGraw-Hill. ISBN 978-0070556508.
- Schultz, T. W. (1974). Agriculture in an Unstable Economy – Revisited. *Journal of the Northeastern Agricultural Economics Council*, 3(2), 1–9, <https://doi.org/10.1017/S016354840000073X>
- Schultz, T. W. (1977). *On Economics, Agriculture, and the Political Economy*. Oxford: Agricultural Economics Institute.
- Schultz, T. W. (1978). On Economics and Politics of Agriculture. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, 32(2), 10–31.
- Schultz, T. W. (1981). *Investing in People. The Economics of Population Quality*. Berkeley: University of California Press. ISBN 978-0520318533.
- Schultz, T. W. (1990). *Restoring Economic Equilibrium Human Capital in the Modernizing Economy*. Cambridge: Basil Blackwell. ISBN 978-1557860811.
- Schultz, T. W. (1993a). *The Economics of Being Poor*. Hoboken: Wiley. ISBN 978-1-557-86320-1.
- Schultz, T. W. (1993b). *Origin of Increasing Returns*. Hoboken: Wiley. ISBN 978-1-557-86319-5.

- Schultz, T. W. (1994). Ekonomie chudoby. In: Jonáš, J. *Oslava ekonomie. Přednášky laureátů Nobelovy ceny za ekonomii*. Praha: Academia, 377–388. ISBN 978-80-200-0200-6.
- Schwarz, J. (2005). Theodore Schultz. In: Holman, R. et al. *Dějiny ekonomického myšlení*: Praha: C. H. Beck, 437–439. ISBN 978-80-7400-641-8.
- Van Overtveldt, J. (2008). *The Chicago School: How the University of Chicago Assembled the Thinkers Who Revolutionized Economics and Business*. Evanston: Agate Publishing. ISBN 978-1932841190.